

Preventivna arheologija v postopkih načrtovanja občinskih prostorskih aktov

Preventive archaeology in the procedures of preparing local spatial planning acts

© Barbara Mlakar

Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Ljubljana, barbara.mlakar@gov.si

Izveček: Ustrezna vključitev varstva nepremične kulturne dediščine v prostorske akte je temeljni način njenega ohranjanja. Varstvo kulturne dediščine v postopkih priprave in sprejemanja prostorskih aktov se zagotavlja tudi s celovito presojo vplivov na dediščino, kadar se pričakuje posreden ali neposreden vpliv na dediščino ali na arheološke ostaline. Če obstoječi podatki ne omogočajo izvedbe celovite presoje vpliva prostorskega akta na arheološke ostaline, se v okviru postopka presoje oziroma priprave okoljskega poročila izvedejo predhodne arheološke raziskave, ki temeljijo na analizi in interpretaciji obstoječih podatkov ter podatkov, zbranih z daljinskim zaznavanjem in terenskimi pregledi. V prispevku je opisan način vključevanja varstva kulturne dediščine in arheoloških ostalin v postopek načrtovanja občinskih prostorskih aktov in na prikazu konkretnih primerov izpostavljene prednosti in slabosti izvedbe predhodnih arheoloških raziskav v okviru celovite presoje vplivov na okolje.

Ključne besede: varstvo kulturne dediščine, prostorsko načrtovanje, predhodne arheološke raziskave, celovita presoja vplivov na okolje

Abstract: The appropriate integration of the conservation of immovable cultural heritage in the spatial planning acts represents the basic measure for its preservation. During the procedures of preparing and passing spatial planning acts, the conservation of cultural heritage is further ensured through an integrated impact assessment wherever indirect or direct impact on heritage or archaeological remains is expected. In the case of insufficient data for an integrated impact assessment, the assessment procedure or the environmental report preparation should include preliminary archaeological investigation based on the analysis and interpretation of the existing data as well as on the data collected by remote sensing and field surveys. The article presents how the conservation of cultural heritage and archaeological remains is integrated into the planning procedure of local spatial planning acts. It also presents the strengths and weaknesses of conducting preliminary archaeological investigation in the framework of an integrated environment impact assessment.

Keywords: cultural heritage protection, spatial planning, preliminary archaeological investigation, integrated environment impact assessment

Uvod

Ministrstvo za kulturo, danes Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport (v nadaljevanju Ministrstvo), je z uveljavitvijo novega Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, Ur. list št. 16/2008, 123/2008, Splet 1) postalo nosilec urejanja prostora za področje varstva nepremične kulturne dediščine, kar pomeni, da aktivno sodeluje v postopkih priprave in sprejemanja prostorskih aktov. Varstvo kulturne dediščine zagotavlja preko priprave smernic, mnenj o verjetnosti pomembnejših vplivov plana na kulturno dediščino, stališč o ustreznosti okoljskega poročila, mnenj k predlogu prostorskega akta, mnenj o sprejemljivosti vplivov izvedbe plana na kulturno dediščino in tudi preko sodelovanja oziroma vodenja usklajevanj, podajanja pojasnil in obrazložitvev. Strokovno podporo Ministrstvu nudi Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije s pripravo strokovnih gradiv v vseh fazah postopka priprave prostorskih aktov.

Pri tem je Ministrstvo vezano na zakonsko določene roke skladno s predpisi s področja prostorskega načrtovanja (Zakon o prostorskem načrtovanju – ZPNačrt, Uradni list št. 33/2007, 108/2009, Splet 2), varstva okolja (Zakon o varstvu okolja – ZVO-1, Ur.l. RS, št. 17/2006, 20/2006,

39/2006-UPB1, 70/2008, 108/2009, 48/2012, 57/2012, Splet 3) in graditve objektov (Zakon o graditvi objektov – ZGO-1, Ur.l. RS, št. 110/2002, 45/2004, 47/2004, 102/2004-UPB1 (14/2005 popr.), 126/2007, 108/2009, 57/2012, Splet 4), ki so relativno kratki: 30 dni ali manj. Kršitve rokov pomenijo, da Ministrstvo npr. smernic nima, da se s predlaganimi rešitvami strinja ali da so vplivi izvedbe plana na kulturno dediščino sprejemljivi, kar lahko predstavlja veliko nevarnost za uničenje ali razvrednotenje kulturne dediščine, saj je ustrezna vključitev nepremične kulturne dediščine v prostorske akte najpomembnejši oziroma temeljni način njenega ohranjanja.

Presoja vplivov na arheološke ostaline

Ves prostor okrog nas, urbani in ruralni, je zgodovinski dokument. V njem se je z nenehnim razvojem akumuliralo nešteto majhnih sprememb, naravnih in tistih, ki jih je povzročil človek. Plasti zemlje vsebujejo informacije o človekovi preteklosti in jih moramo obravnavati kot zgodovinski vir, ki ga je pred uporabo treba dešifrirati, prevesti in interpretirati (Baker, 1998).

Da je arheološko dediščino treba razumeti kot zgodovinski vir, poudarja Evropska konvencija o varstvu

arheološke dediščine (spremenjena) (Ur. list RS – Mednarodne pogodbe št. 7/1999, Splet 5), s katero so kot deli arheološke dediščine mišljene vse ostaline, predmeti in vsakršni človeški sledovi iz preteklih obdobij. Celostno varstvo arheološke dediščine in financiranje arheološkega raziskovanja in ohranjanja sta posebej obravnavana v petem in šestem členu konvencije, s katerima se vsako državo pogodbenic med drugim zavezuje, da:

1. si bo prizadevala, da bodo zahteve arheologije in urejanja prostora usklajene in povezane med seboj, in bo zato zagotovila sodelovanje arheologov pri:
 - politiki urejanja prostora, ki naj zagotavlja uravnotežene strategije varstva, ohranjanja in boljše predstavitve območij, pomembnih za arheologijo;
 - različnih fazah urejanja prostora;
2. bo zagotovila sistematična posvetovanja med arheologi in urbanisti oziroma tistimi, ki skrbijo za urejanje prostora, da bi omogočila:
 - spremembo izvedbenih načrtov, ki bi utegnili škoditi arheološki dediščini;
 - in dovolj časa in sredstev za izvedbo ustrezne znanstvene študije na kraju samem in za objavo izsledkov;
3. bo zagotovila, da bodo v presojah vplivov na okolje in odločitvah, sprejetih na tej podlagi, v celoti upoštevani arheološka območja in njihov položaj v prostoru;
4. bo poskrbela, da bodo deli arheološke dediščine, ki so bili najdeni med izvedbo posegov v prostor, če je le mogoče, ohranjeni tam, kjer so (*in situ*);
5. bo zagotovila, da bodo arheološka območja dostopna javnosti in da ureditev dostopa, ki je potrebna za sprejem večjega števila obiskovalcev, ne bo škodovala arheološkimi in znanstvenim lastnostim teh območij in njihove okolice.
6. poskrbela za javno finančno podporo arheološkemu raziskovanju, ki jo v skladu s svojo pristojnostjo dajejo država, pokrajina in lokalne oblasti;
7. povečala materialne vire za preventivno arheologijo:
 - s primernimi ukrepi, s katerimi se zagotovi, da bodo pri večjih javnih ali zasebnih posegih v prostor vsi stroški za s tem povezana potrebna arheološka dela pokriti iz virov javnega oziroma zasebnega sektorja;
 - s tem, da določi, da so enako, kot to velja za presoje vplivov na okolje in prostor, tudi stroški za predhodne arheološke raziskave in za arheološke preglede, za znanstvena zbirna poročila in tudi za popolno objavo in dokumentiranje vseh izsledkov vključeni v investicijske programe za izvedbo posegov v okolje oziroma v prostor.

Poseben poudarek, ki je s konvencijo namenjen presoji vplivov na arheološke ostaline, se potrjuje tudi v Direktivi Sveta o oceni vplivov določenih javnih in zasebnih projektov na okolje (Direktiva Sveta 85/337/EGS z dne 27. junija 1985 dopolnjena z Direktivo Sveta 97/11/EGS z dne 3. marca 1997 o dopolnitvi Direktive 85/337/EGS z dne 27. junija 1985 o oceni vplivov določenih javnih in zasebnih projektov na okolje, UL L št. 175 z dne 5. 7. 1985, stran 40, Splet 6, Splet 7) in Direktivi Evropskega parlamenta in Sveta o presoji vplivov nekaterih načrtov in programov na okolje (2001/42/ES z dne 27. junija 2001, UL L št. 197 z dne 21. 7. 2001, stran 30, Splet 8), ki poudarjata pomembnost presojanja verjetnih okoljskih vplivov načrtov in programov med njihovo pripravo in pred sprejetjem tudi na arheološko dediščino, ter da mora biti presoja izvedena na podlagi ustreznih informacij, ki jih priskrbi nosilec projekta. Direktiva sveta določa osnovne vrste posegov, za katere je treba presojo opraviti in opredeljuje, da je v okoljskem poročilu treba opredeliti, opisati in ovrednotiti verjetne pomembne vplive izvajanja plana na kulturno dediščino, vključno z arhitekturno in arheološko dediščino ter krajino.

Vrste posegov, za katere je treba izvesti celovito presojo vplivi na okolje (CPVO), določa v slovenskem pravnem redu Uredba o vrstah posegov, za katere je treba izvesti presojo vplivov na okolje (Ur. list RS št. 78/06 z vsemi spremembami, zadnja Ur. list RS št. 95/11, Splet 9). Uredba določa prag posega (površino, dolžino, prostornino, zmogljivost ali drugo količino), katerega preseganje pomeni obvezo, da je za poseg treba izvesti presojo vplivov na okolje. Za varovana območja (med njimi območja varstva kulturne dediščine – glej stolpec 1 med vrstami varovanega območja) so določeni strožji pragovi. Z zadnjo spremembo uredbe se je obveza izvedbe presoje vplivov na okolje razširila na več različnih vrst urbanističnih projektov, med drugim tudi na stanovanjska območja, ki so velikokrat za varstvo arheoloških ostalin posebej obremenjujoča, saj sledijo logiki poseljevanja prostora in večkrat vstopajo v območja z bogatimi kulturnimi plastmi.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, Splet 1) določa, da se varstvo kulturne dediščine v postopkih priprave in sprejemanja prostorskih aktov zagotavlja tudi s presojo vplivov na dediščino, kadar se pričakuje posreden ali neposreden vpliv na dediščino ali na arheološke ostaline. Za namen priprave okoljskega poročila v segmentu presoje vpliva na arheološke ostaline se zato s smerni-

camii opredelijo potrebne arheološke raziskave, ki bodo zagotovile dodatne informacije za izvedbo poročila.

Namen te faze predhodnih arheoloških raziskav je zagotovitev osnovnih informacij o potencialnem obstoju arheoloških ostalin, o njihovi prostorski distribuciji in vrsti ogroženosti glede na predvidene posege. V okviru celovite presoje vplivov na okolje predhodne arheološke raziskave praviloma obsegajo le oceno arheološkega potenciala, ki temelji na analizi in interpretaciji obstoječih podatkov ter podatkov, zbranih z daljinskim zaznavanjem in terenskimi pregledi (ang. *survey*).

Kadar torej občina pripravlja prostorski akt za poseg, za katerega je skladno z uredbo treba izvesti celovito presojo vplivov na okolje, je za območja, kjer predhodne arheološke raziskave v smislu ocene arheološkega potenciala še niso bile opravljene ali pa so bile opravljene, pa podatki ne omogočajo priprave okoljskega poročila, treba v okviru postopka celovite presoje vplivov na kulturno dediščino te raziskave izvesti. Dokler te raziskave niso izvedene in pridobljene ustrezne informacije, ni mogoče ugotoviti vpliva izvedbe prostorskega akta na arheološke ostaline.

Oznaka	Vrsta posega	Prag posega	Prag posega, če gre za varovano območje	vrsta varovanega območja			
				1	2	3	4
10. Infrastrukturni posegi							
a	a.1 poseg za gradnjo industrijske cone	površina območja industrijske cone 50.000 m ²	-	-	-	-	-
	a.2 kanalizacijsko omrežje	zmogljivost 75.000 PE (populacijskih ekvivalentov)	-	-	-	-	-
	a.3 vodovodno omrežje	zmogljivost 25.000 priključkov	-	-	-	-	-
b	urbanistični projekti:	- bruto tlorisna površina 30.000 m ² stavb in inženirskih gradbenih objektov	-	-	-	-	-
	b.1 nakupovalno središče						
	b.2 parkirišče za osebna vozila	- zmogljivost 1.000 osebnih motornih vozil	-	-	-	-	-
	b.3 parkirišče za tovorna vozila	- bruto tlorisna površina 5 ha za parkirišče tovornih vozil s skupno maso večjo kakor 7,5 t	-	-	-	-	-
	b.4 parkirišče za avtobuse	površina 5 ha	20 parkirnih mest	X	X	X	-
	b.5 parkirna hiša	zmogljivost 1.000 parkirnih mest	-	-	-	-	-
	b.6 stavbe za zdravstvo, izobraževanje, znanstvenoraziskovalno delo, razvedrilo ali kulturo ter objekti za šport, rekreacijo in drugi objekti za prosti čas, ki niso poseg iz točke 12 e te priloge	bruto tlorisna površina stavb in inženirsko gradbenih objektov 70.000 m ²	bruto tlorisna površina stavb in inženirsko gradbenih objektov 30.000 m ²	X	-	X	-
	b.7 stanovanjska območja	površina namenske rabe za stanovanjska območja 8 ha	površina namenske rabe za stanovanjska območja 2 ha	X	X	X	-
	b.8 drugi urbanistični projekti	površina območja prostorske ureditve 2 ha	bruto tlorisna površina stavb in inženirsko gradbenih objektov 30.000 m ²	X	X	X	-
c	gradnja železnic in naprav ter terminalov za notranji pretovor blaga, ki ni objekt iz 7.1 točke Priloge I te uredbe:	povprečni dnevni promet 300 vagonov	-	-	-	-	-
	c.1 ranžirna ali tovorna postaja						
	c.2 terminal za notranji pretovor blaga	bruto tlorisna površina terminala 30.000 m ²	-	-	-	-	-

Slika 1. Izsek iz Priloge II Uredbe o vrstah posegov, za katere je treba izvesti presojo vplivov na okolje: posegi v okolje, za katere je presoja vplivov na okolje obvezna, če dosegajo ali presegajo predpisani prag (vir: Splet 9); vrste varovanega območja v preglednici: 1 - območje, zavarovano ali varovano v skladu s predpisi, ki urejajo varstvo kulturne dediščine, 2 - vodovarstveno območje v skladu s predpisi, ki urejajo varstvo voda, 3 - območje Natura 2000 ali potencialno območje Natura 2000, zavarovano območje ali naravna vrednota v skladu s predpisi, ki urejajo ohranjanje narave, 4 - ekološko pomembno območje v skladu s predpisi, ki urejajo ohranjanje narave.

Figure 1. Part of Annex 2 of Regulations of projects, which shall be made subject to an environmental impact assessment:

Projects for which an EIA is mandatory if they meet or exceed a prescribed threshold (Source: Web 9); Types of protected areas in the table: 1 - area, protected in accordance with the regulations governing the protection of cultural heritage, 2 - water protection area in accordance with the regulations governing the protection of water, 3 - Natura 2000 site or a potential Natura 2000 protected area or natural value in accordance with the regulations governing the conservation of nature, 4 - ecologically important area in accordance with the regulations governing the conservation of nature.

Usmeritve v zvezi s posegi v prostor, vrste možnih posegov ter pogoji in merila za njihovo izvedbo se določijo s prostorskimi akti

Prostorske ureditve se načrtujejo s prostorskimi akti. Na nivoju občine razlikujemo dve vrsti prostorskih aktov: občinski prostorski načrt (OPN) in občinski podrobni prostorski načrt (OPPN). Osnovne značilnosti obeh navajamo v nadaljevanju:

Občinski prostorski načrt je prostorski akt, s katerim se, ob upoštevanju usmeritev iz državnih prostorskih aktov, razvojnih potreb občine in varstvenih zahtev, določijo cilji in izhodišča prostorskega razvoja občine, načrtujejo prostorske ureditve lokalnega pomena ter določijo pogoji umeščanja objektov v prostor (v nadaljnjem besedilu: prostorski izvedbeni pogoji). Občinski prostorski načrt vsebuje strateški in izvedbeni del.

Strateški del občinskega prostorskega načrta določa:

1. izhodišča in cilje ter zasnovo prostorskega razvoja občine;
2. usmeritve za razvoj poselitve in za celovito prenovo, usmeritve za razvoj v krajini, za določitev namenske rabe zemljišč in prostorskih izvedbenih pogojev ter zasnovo gospodarske javne infrastrukture lokalnega pomena;
3. območja naselij, vključno z območji razpršene gradnje, ki so z njimi prostorsko povezana;
4. območja razpršene poselitve.

Izvedbeni del občinskega prostorskega načrta po posameznih enotah urejanja prostora določa:

1. območja namenske rabe prostora;
2. prostorske izvedbene pogoje;
3. območja, za katera se pripravi občinski podrobni prostorski načrt.

Občinski prostorski načrt je podlaga za pripravo projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja po predpisih o graditvi objektov.

Občinski podrobni prostorski načrt se izdelava za prostorske ureditve na območjih:

- sanacije razpršene gradnje, in sicer za območje razpršene gradnje, ki se vključi v območje naselij, za območje razpršene gradnje, ki se opredeli kot območje novega naselja, in za območje razpršene gradnje, ki se opredeli kot posebno zaključeno območje,
- celovite oziroma delne prenove naselja,

- razvoja naselja kot širitev na nove površine,
- pomembnejše gospodarske javne infrastrukture,
- prostorskih ureditev lokalnega pomena zaradi sanacije posledic naravnih in drugih nesreč,
- izkoriščanja mineralnih surovin in rud ter njihove sanacije in
- kjer se zaradi obsega ali vplivov predvidenih ureditev na okolje zahteva celovit pristop, kakor tudi na večjih območjih v naselju, ki so namenjena zgoščanju pozidave.

Občinski podrobni prostorski načrt je podlaga za pripravo projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja po predpisih o graditvi objektov.

Vključevanje varstva registriranih arheoloških najdišč in arheoloških ostalin v prostorsko načrtovanje

Ohranitev registriranih arheoloških najdišč se obvezno upošteva v prostorskih aktih, ki imajo neposreden vpliv na dediščino in njeno varstvo (Zakon o varstvu kulturne dediščine - ZVKD-1; Splet 1). Varstvo registriranih arheoloških najdišč in arheoloških ostalin se vključuje v več korakih, so pa med njimi pomembne razlike, zato jih navajamo posamično:

1. Register kulturne dediščine.

Strokovno identificirana arheološka najdišča se vpišejo v Register kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo.

2. Prikaz vrednotenja dediščine v prostoru.

Registrirana arheološka najdišča se vključujejo v prikaz vrednotenja dediščine v prostoru, ki obsega zlasti podatke o dediščini, opredelitev meja, usmeritve za celostno ohranjanje, identifikacijo območij dediščine v prostoru z opredelitvijo njihove kulturne vrednosti, omejitev in predlogov glede prostorskega razvoja ter vplive na dediščino in ostale omejitve zunaj območja dediščine. Prikaz vrednotenja v okviru prostorsko informacijskega sistema služi javnosti, še bolj pa občinskim in državnim organom za spremljanje stanja v prostoru kot osnove za pripravo prostorskih aktov.

3. Smernice.

Za registrirana arheološka najdišča se pripravijo splošne in po potrebi tudi posebne smernice za načrtovanje osnutka prostorskega akta (Zakon o prostorskem načrtovanju - ZPNačrt, Splet 2). S smernicami nosilci urejanja prostora konkretizirajo določbe predpisov s svojega delovnega področja na območje, ki je predmet načrtovanja, in na načrtovane posege v prostor ali prostorske ureditve.

S smernicami varstva nepremične kulturne dediščine se skuša zagotoviti ustrezno mesto in obravnavo dediščine pri načrtovanju prostorskega razvoja občine na osnovi strokovnih podatkov in evidenc ter iz njih izhajajočih opredelitev in usmeritev. Hkrati so smernice namenjene zagotavljanju usklajenega in vzdržnega razvoja dediščine v prostoru ter zagotavljanju njene trajnostne rabe.

Smernice obsegajo:

- usmeritve za celostno ohranjanje,
- predloge rešitev in ukrepov varstva.

Smernice vsebujejo pregled vseh prostorsko relevantnih enot dediščine s seznamom v preglednicah, vključno z oceno ogroženosti in zanje veljavnim varstvenimi režimom, dodatne usmeritve za pripravo prostorskih izvedbenih pogojev po posameznih enotah dediščine ter opredelitev do podanih razvojnih pobud.

Smernice, ki se nanašajo na registrirana arheološka najdišča, so obvezne.

V postopkih priprave in sprejemanja prostorskih aktov se varstvo zagotavlja tudi s presojo vplivov na dediščino, kadar se pričakuje posreden ali neposreden vpliv na dediščino ali na arheološke ostaline. Za potrebe izvedbe postopka celovite presoje vplivov na okolje smernice obsegajo tudi:

- prikaz vplivnih območij,
- vrste in vire podatkov o dediščini, ki omogočajo pripravo okoljskega poročila.

Če obstoječi podatki ne omogočajo priprave okoljskega poročila v segmentu presoje vpliva na arheološke ostaline, se s smernicami opredelijo potrebne arheološke raziskave, ki zagotovijo dodatne informacije za izvedbo takega poročila.

Ker se z občinskim prostorskim načrtom določata osnovna (govorimo o stavbnih, kmetijskih, gozdnih, vodnih in drugih zemljiščih) in podrobna namenska raba ter prostorsko ureditveni pogoji, ki določajo pogoje za načrtovanje posegov v prostor glede namembnosti, lege, velikosti, oblikovanja, parcelacije, priključevanja na gospodarsko infrastrukturo, varovanja zdravja in celostnega ohranjanja kulturne dediščine, je s smernicami treba med drugim jasno opredeliti način varstva za registrirana arheološka najdišča. Ob tem:

- se upošteva obstoječi varstveni režim (za registrirano arheološko najdišče, ki ni kulturni spomenik, kot izhaja

iz ZVKD-1 in Pravilnika o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah; za registrirano arheološko najdišče, ki je kulturni spomenik, kot izhaja iz Odloka o razglasitvi ali če je ta nejasen, iz ZVKD-1);

- se konkretizira varstveni režima glede na predlagano namensko rabo prostora oziroma prostorsko ureditev tako, da se:

- zavzame jasno stališče, ali je podrobna namenska raba glede na režim varstva območja registriranega arheološkega najdišča sprejemljiva ali ne in, če je, pod kakšnimi pogoji, pri čemer se upošteva dejansko stanje;
- glede na opredeljen režim varstva predlaga prilagoditev ali umik prostorskih posegov iz registriranega arheološkega najdišča, da bi kar najbolj zmanjšali vpliv na arheološke ostaline.

Pri opredelitvi sprejemljivosti in opredelitvi ukrepov varstva je treba pretehtati naslednje možnosti:

- a. predlagana namenska raba oziroma prostorska ureditev je sprejemljiva – skladna z varstvenim režimom (npr. gozdno zemljišče je sprejemljivo, ker je varstvo gomil zagotovljeno z lokalno usmerjeno nego gozda),
- b. predlagana namenska raba oziroma prostorska ureditev je nesprejemljiva – ni skladna z varstvenim režimom (npr. stavbno zemljišče ni sprejemljivo, ker predvidena gradnja lahko uniči najdišče, kmetijsko zemljišče zaradi predvidenega globokega oranja ni sprejemljivo, ker tovrstna raba uniči najdišče),
- c. predlagana namenska raba oziroma prostorska ureditev je pogojno sprejemljiva - ko je potencial arheološkega najdišča že ocenjen, a še ne vrednoten. Izjemoma so dovoljeni posegi v arheološka najdišča:
 - ki so hkrati stavbna zemljišča znotraj naselij, in v prostor robnih delov najdišč,
 - če se na podlagi rezultatov opravljenih predhodnih arheoloških raziskav do predloga prostorskega akta izkaže, da je zemljišče mogoče sprostiti za poseganja v zemeljske plasti (za gradnjo).
 Do izpolnitve pogojev ostaja predlog namenske rabe nesprejemljiv.

č. predlagana namenska raba oziroma prostorska ureditev je pogojno sprejemljiva – ko je potencial arheološkega najdišča že ocenjen in vrednoten ali ker gre le za ažuriranje dejanskega stanja (npr. sprememba namenske rabe zaradi legalizacije gradnje).

Pri tem je možno v prostorskem aktu opredeliti pogoja:

- da je treba v fazi priprave PGD dokumentacije ali predposegom v prostor, pri katerem gradbeno dovoljenje ni potrebno, izvesti predhodno arheološko raziskavo, katere rezultati se upoštevajo pri vseh nadaljnjih aktivnostih: pripravi projekta za pridobitev gradbenega dovoljenja, sami gradnji, vključno s poizkopavalno obdelavo arhiva najdišča;

- da je treba pred gradnjo ali pred posegom v prostor, pri katerem gradbeno dovoljenje ni potrebno, izvesti predhodno arheološko raziskavo, s katero se arheološke ostaline nadzorovano odstrani.

4. Prvo mnenje in odločitev o CPVO.

V prvem mnenju nosilci urejanja prostora preverijo, kako so bile upoštevane njihove splošne smernice in posebne smernice, če so bile izdane. Ob tem nosilci urejanja prostora opozorijo tudi na morebitne pomanjkljivosti podatkov v prikazu stanja prostora z njihovega delovnega področja. Pristojni nosilci urejanja prostora, ki v skladu s predpisi, ki urejajo varstvo okolja, sodelujejo v postopku celovite presoje vplivov na okolje, v prvem mnenju podajo tudi svoje mnenje o verjetnosti pomembnejših vplivov občinskega prostorskega načrta na okolje z vidika njihove pristojnosti.

5. Celovita presoja vplivov na okolje in izdelava okoljskega poročila.

Na podlagi informacij (že znanih ali rezultatov predhodnih arheoloških raziskav) se presoja vpliv vsebine prostorskega akta na ohranitev registriranih arheoloških najdišč in arheoloških ostalin. Opredelitev, da neka prostorska ureditev ali usmeritev predstavlja nedopusten oziroma uničujoč vpliv za ohranitev registriranih arheoloških najdišč ali arheoloških ostalin, zahteva spremembo oziroma prilagoditev rešitev prostorskega akta.

6. Usklajevanje prostorskega akta.

Občina ali država ima na podlagi ugotovitev presoje vplivov na okolje (vplivov na arheološke ostaline) možnost, da z večjo gotovostjo usmeri prostorske ureditve in vrsto namenske rabe tako, da ne povzroča uničevanja arheoloških najdišč in arheoloških ostalin oziroma da je v primerih zavestnega poseganja v strukturne elemente dediščine zagotovljena nadzorovana odstranitev arheoloških ostalin, pri čemer stroške arheoloških raziskav nosi investitor gradnje ali drugega posega.

7. Priprava (drugega) mnenja k prostorskemu aktu.

Nosilci urejanja prostora k predlogu prostorskega akta podajo drugo mnenje, s katerim ugotovijo ali predlog

upoštevata podane smernice in prvo mnenje in ali so vplivi njegove izvedbe sprejemljivi.

Varstvo arheoloških ostalin v postopku načrtovanja Občinskega prostorskega načrta Občine Ormož

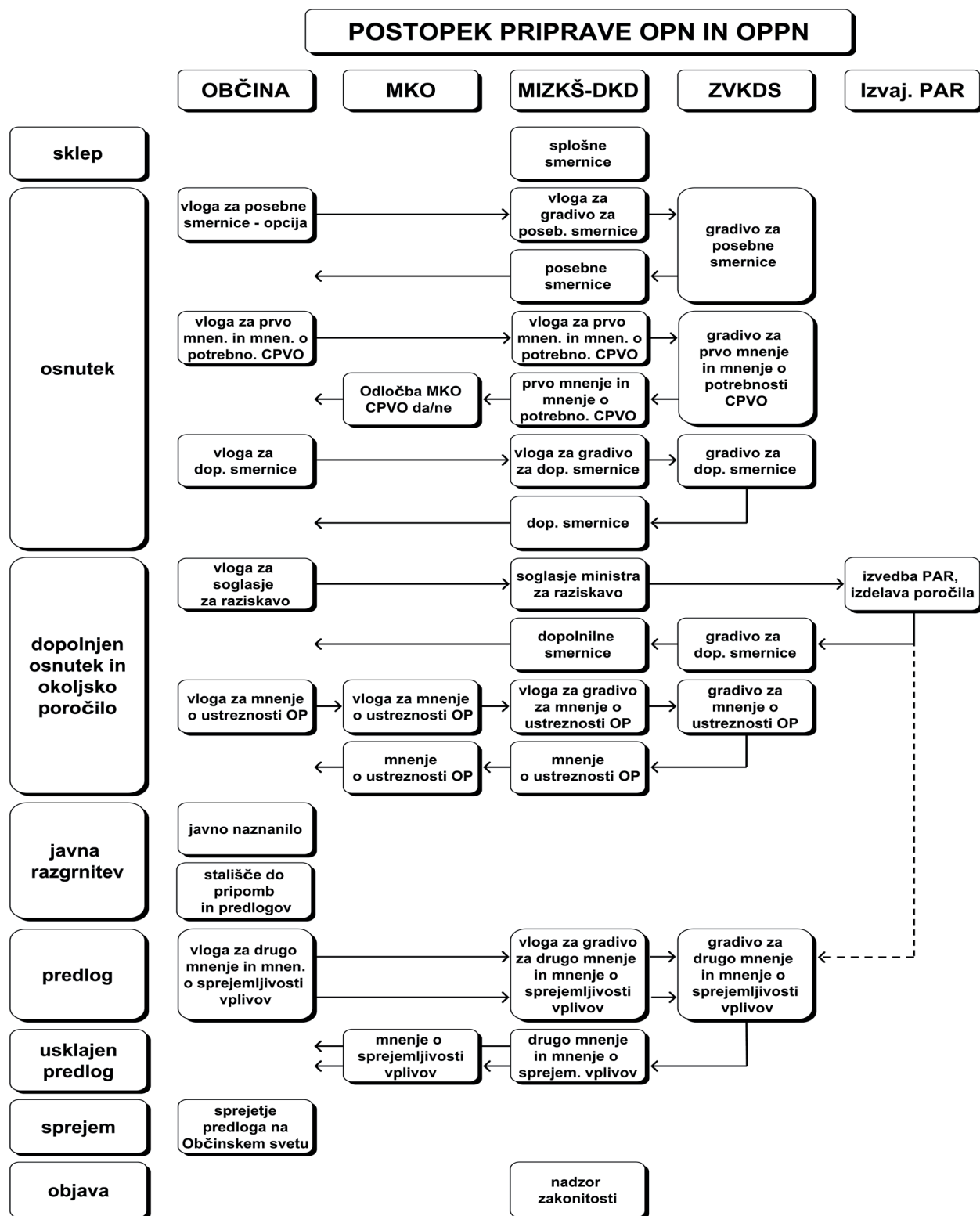
Postopek priprave občinskega prostorskega načrta se je pričel v letu 2009. S strani ministrstva, pristojnega za varstvo kulturne dediščine, so bile izdane smernice za načrtovanje (Ministrstvo za kulturo 2009c), s katerimi je bil podan pregled arheoloških najdišč z veljavnim varstvenim režimom ter dodatne usmeritve za pripravo prostorskih izvedbenih pogojev po posameznih enotah dediščine ter opredelitev do podanih razvojnih pobud. Za novo gospodarsko cono na zahodni strani mesta Ormož ob priključku na hitro cesto je bilo npr. že s smernicami podano stališče, da poseganje v registrirano arheološko najdišče glede na opredeljene arheološke ostaline oziroma varstveni režim ni dopustno.

Za območja, za katera je treba pripraviti presojo vplivov na okolje: za industrijsko cono v Ormožu, gospodarsko cono, območje pridobivalnega prostora pod kanalom Formin, so bile pripravljene dopolnilne smernice (Ministrstvo za kulturo 2009č) s konkretizacijo potrebnih predhodnih arheoloških raziskav.

Dodatne dopolnilne smernice (Ministrstvo za kulturo 2010c) so bile podane še v zvezi s predlogom selitve kmetije na območje arheološkega najdišča Pavlovci – Rimska stavba. Nekaj območja je bilo zaradi poznavanja obsega in vsebine najdišča izločenega iz možnosti pozidave. Za preostali del bi bila sprememba namenske rabe v stavbno zemljišče dopustna le, če se do predloga občinskega prostorskega načrta opravijo predhodne arheološke raziskave (strojno izkopani testni jarki), na podlagi

Slika 2. Postopek priprave OPN in OPPN; kratice v shemi: MKO – Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, MIZKŠ DKD – Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Direktorat za kulturno dediščino, ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine, Izvaj. PAR – Izvajalec predhodnih arheoloških raziskav.

Figure 2. The process of preparing municipal spatial plans; Abbreviations in the scheme – MKO – Ministry of Agriculture and Environment, MIZKŠ DKD – Ministry of Education, Science, Culture and Sport, Cultural Heritage Directorate, ZVKDS – Institute for the protection of Cultural Heritage, Izvaj. PAR – preliminary archaeological researcher.

rezultatov opravljenih predhodnih arheoloških raziskav pa se izkaže, da je zemljišče mogoče sprostiti za poseganja v zemeljske plasti.

Občina je v nadaljevanju načrtovalskega postopka območje, ki je bilo predvideno za novi del industrijske cone, zmanjšala na približno polovico površine in podrobno namensko rabo preoblikovala v območje gospodarske cone (IG), posebno območje (BD) in območje površin z objekti za kmetijsko proizvodnjo (IK), ostali del pa ohranila v sedanjih kmetijskih rabi. Nova gospodarska cona na zahodni strani mesta je bila ukinjena, deloma se je prostor rezerviral za umestitev ceste in mejnega prehoda. Ravno tako se je občina odpovedala območju pridobivalnega prostora pod kanalom Formin. S temi spremembami so bila območja predvidenih posegov zmanjšana pod prag potrebnosti izdelave celovite presoje vplivov na okolje in izvedba predhodnih arheoloških raziskav v okviru le te ni bila več obvezna.

Čeprav predhodne raziskave niso bile opravljene, lahko zaradi umika predlaganih rab oz. ureditev, ki bi lahko negativno vplivale na arheološke ostaline, presojamo vpliv dopoljenega osnutka prostorskega akta v primerjavi z vplivom osnutka prostorskega akta na arheološke ostaline kot manj obremenjujoč.

Varstvo arheoloških ostalin v postopku načrtovanja Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru

Občina Ljutomer je pristopila k izdelavi Občinskega podrobnega prostorskega načrta z namero oblikovanja meril, pogojev, ukrepov in prostorskih rešitev, na podlagi katerih bo možna kvalitetna umestitev poslovno proizvodnih objektov v prostor ter ureditev potrebne komunalne infrastrukture.

Na območju ni registriranih enot kulturne dediščine, zato se je v izdanih smernicah (Ministrstvo za kulturo 2009a) občino opozorilo na nujnost izvedbe predhodnih arheoloških raziskav na območjih tistih vrst posegov, za katere je treba izvesti presojo vplivov na okolje.

Za območje Puchove poslovne cone je Ministrstvo, pristojno za varstvo okolja, izdalo odločbo (35409-234/2008-JL, 27.8.2008), da je zaradi velikosti območja

predvidene poslovne cone, ki presega 50 000 m², treba izvesti celovito presojo vplivov na okolje. Občina je zato v letu 2009 zaprosila za dopolnilne smernice – konkretizacijo potrebnih predhodnih arheoloških raziskav za ustrezno preveritev vpliva in sprejemljivosti načrtovanih posegov z vidika varstva arheoloških ostalin.

Izdane so bile dopolnilne smernice (Ministrstvo za kulturo 2009b), s katerimi se je opredelila metoda raziskav: „Z namenom ocene arheološkega potenciala se na celotni površini OPPN opravi predhodne arheološke raziskave z metodo ekstenzivnega površinskega oziroma podpovršinskega pregleda in ekstenzivne geofizikalne raziskave, vse s potersko obdelavo gradiva.“

Okvirno je potrebno predhodno arheološko pregledati površino 136.050 m². (13,6 ha). Od tega je 34.331 m². (3,43 ha) njivskih površin, na katerih je potrebno opraviti ekstenzivni terenski pregled odprtih površin, ki je možen samo v primeru, če bo v trenutku raziskave njiva sveže zorana, brez posevkov. Preostali del OPPN pokriva gozd in travniki, s skupno površino 101.719 m². (10,2 ha). V gozdu in na travnikih je potrebno opraviti ekstenzivni terenski pregled zaprtih površin.

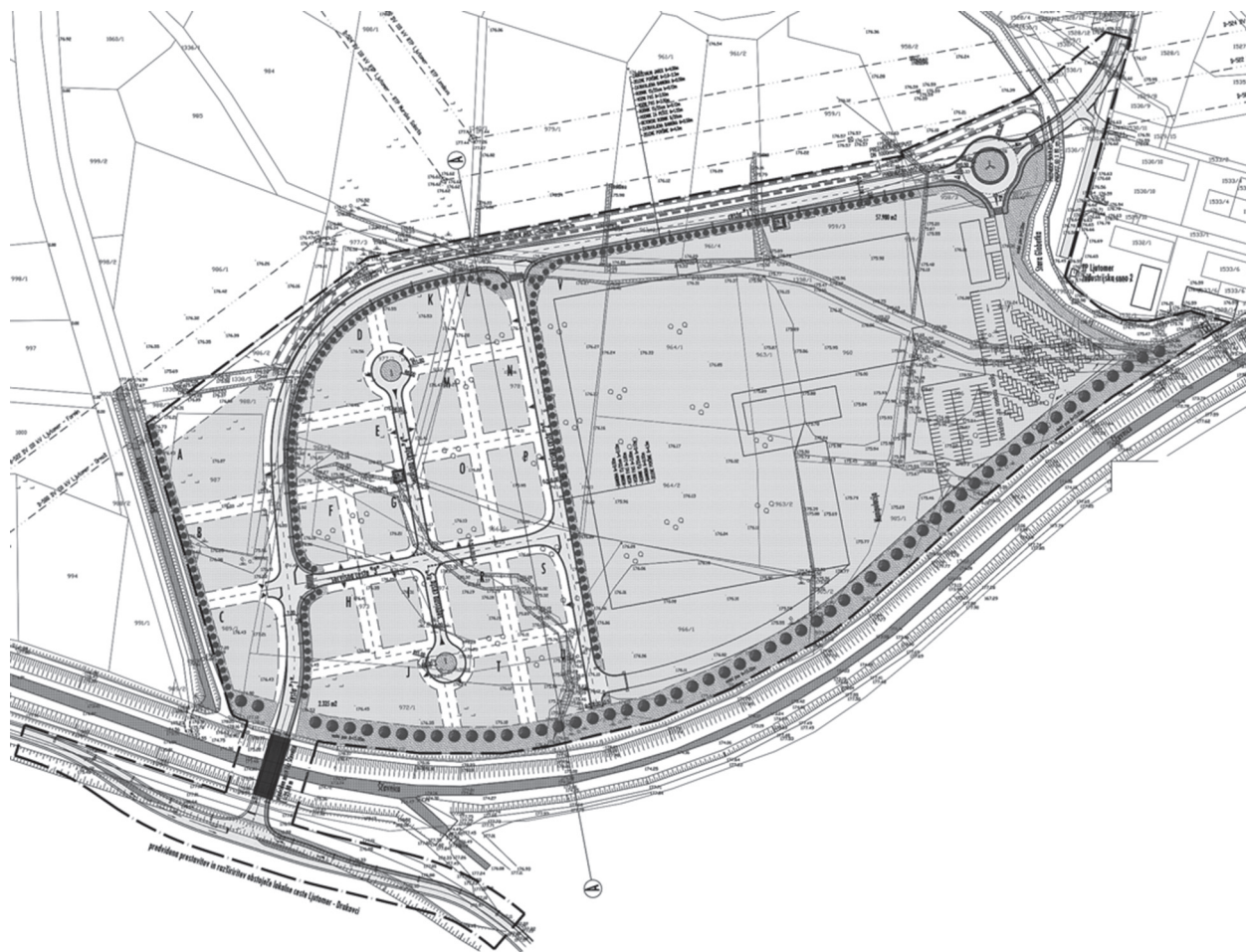
Pregledi se delajo v skladu z normativi, ki jih je določil SAAS:

Ekstenzivni pregled odprtih površin je vzorčni pregled površine – opravi se v enotah 50 × 50 m (znotraj tega se z obhodom vzorči površina v 5 prečnicah).

Ekstenzivni pregled zaprtih površin je izkop testnih jarkov – opravi se v enotah 50 × 50 m (znotraj tega se izkoplje 5 testnih jarkov 40 × 40 × 40 cm).“

V času priprave okoljskega poročila pred javno razgrnitvijo dopoljenega osnutka prostorskega akta predhodne arheološke raziskave še niso bile izvedene. Okoljsko poročilo je navedlo, da morajo biti izvedene do predloga prostorskega akta in rezultati upoštevani pri pripravi predloga in dopoljenega okoljskega poročila, zato je bilo okoljsko poročilo ocenjeno kot ustrezno in občina je lahko nadaljevala s postopkom javne razgrnitve.

Predhodne arheološke raziskave je izvedel Center za preventivno arheologijo Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Iz Poročila o izvedenih predhodnih arheoloških raziskavah (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Center za preventivno arheologijo 2009)

Slika 3. Območje OPPN za območje Puchove poslovne cone (OPP N Puchova poslovna cona, 2009).

Figure 3. The area of Municipal detailed spatial plan Puchova business zone.

izhaja, da je na območju velik arheološki potencial. „V severnem in južnem ter v manjši meri tudi v vzhodnem delu območja je bilo pri površinskem in podpovršinskem pregledu odkrito materialno gradivo, ki ga na podlagi tipoloških in tehnoloških značilnosti lahko uvrstimo v prazgodovinsko, rimsko in srednjeveško obdobje. Pri tem s svojo izpovednostjo prednjačijo odlomki lončnega in steklenega posodja ter gradbenega materiala, ki nakazujejo, da imamo na tem območju opravka z ostanki naselbinskih kompleksov. V osrednjem delu raziskanega območja arheološke ostaline niso bile odkrite. Najverjetneje je vzrok le-tega spreminjanje toka Globetke, katerega stara struga (iz časa izpred melioracijskih posegov

v prejšnjem stoletju) se v meandrih vije skozi danes gozdno območje. Spreminjanje vodnega toka je v več tisoč let trajajočem obdobju verjetno odplavilo dele naselbinskih kompleksov, ki so se razprostirali ob bregovih potočka Globetka. Na prestavljanje potočnega korita Globetke v preteklih obdobjih je opozorila že analiza zemljevida franciscejskega katastra, ki kaže drugačno podobo, kot nam je znana iz časa tik pred melioracijskimi posegi.“

Zemljišča, na katerih je bil potrjen velik arheološki potencial, so bila vpisana v register nepremične kulturne dediščine, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, kot registrirano arheološko najdišče z ime-

Slika 4. Prikaz zbiralnih enot v prostoru (ZVKDS CPA 2009):
sivo obrobjeno območje – zbiralna enota, sivo obarvano
območje – zbiralna enota z velikim arheološkim potencialom.

Figure 4. Collection units in the area (ZVKDS CPA 2009):
grey line – collection unit, grey area – collection unit with
high archeological potential.

nom Ljutomer - Arheološko najdišče Ob Globetki (EŠD 29015).

Zaradi nedvomno izkazanega velikega arheološkega potenciala na delu prostora načrtovanega OPPN za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru, so bile izdane druge dopolnilne smernice (Ministrstvo za kulturo 2010a), saj je bilo potrebno pred izdajo mnenja na predlog OPPN opraviti nadaljnje arheološke raziskave, s katerimi se bi natančno določila vsebina in sestava arheološkega najdišča. V ta namen je bilo potrebno na zemljiščih s parc. št. 904/3, 905/1, 905/2, 906, 907/1, 959/1, 959/2, 959/3, 960, 961/1, 961/2, 961/3, 961/4, 966/1, 967/2, 972/1, 973, 1342, 1354/2, vse k. o. Ljutomer, v skladu s 27. členom ZVKD-1 (Ur. l. RS, št. 16/08) opraviti naslednje raziskave:

- intenzivni površinski/podpovršinski pregled v mreži 10 × 10 metrov,
- arheološko dokumentiranje strojnih testnih jam velikosti 1 × 1 meter, v globino do kulturno sterilne geološke osnove (oz. vsaj 1 meter) v mreži 20 × 20 metrov.

Rezultate predhodnih arheoloških raziskav je bilo potrebno upoštevati oziroma vključiti v dopolnitev okoljskega poročila.

Slika 5. Območje arheološkega najdišča Ljutomer -
Arheološko najdišče Ob Globetki (EŠD 29015).

Figure 5. The area of the archeological site Ljutomer - The
archeological site by Globetka (EŠD 29015).

Iz Poročila o arheološkem vrednotenju na lokaciji OPPN Puchove poslovne cone v Ljutomeru (PJP d.o.o. 2010) izhaja, da so „opravljene predhodne arheološke raziskave za določitev vsebine in sestave arheološkega najdišča Ljutomer - Arheološko najdišče ob Globetki (EŠD 29015), arheološko dokumentiranje strojno izkopanih testnih jam na zemljiščih s parc. št. 906, 907/1, 907/2, 958/3 in 960, vse k.o. Ljutomer, pokazale prisotnost prazgodovinskih in rimskodobnih podpovršinskih kulturnih plasti, ki jih interpretiramo kot naselbinske plasti. Posamezni sledovi človekove dejavnosti so bili odkriti tudi v južnem delu raziskanega območja, na zemljiščih s parc. št. 966/1, 972/1 in 973, vse k. o. Ljutomer, kar nakazuje človekovo prisotnost na tem prostoru v rimski dobi, pri čemer najdiščne okoliščine ne dopuščajo nedvoumnih zaključkov o obliki te prisotnosti.“

Na podlagi tretjih dopolnilnih smernic (Ministrstvo za kulturo 2010b) se je v Odlok o OPPN za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru vključilo določilo:

„Puchova poslovna cona v Ljutomeru se nahaja na območju registriranega arheološkega najdišča Ljutomer - Arheološko najdišče ob Globetki (EŠD 29015). Pred izgradnjo območja je potrebno znotraj okvira zemeljsko-gradbenih posegov (vključno z območji ureditve javne infrastruktu-

re) opraviti predhodne arheološke raziskave, s katerimi se arheološke ostaline nadzorovano odstranijo.“

Čprav se prostorske rešitve kljub ugotovljeni prisotnosti naselbinskih kulturnih plasti niso spremenile, ocenjujemo izvedbo predhodnih arheoloških raziskav v okviru celovite presoje vplivov na okolje kot pozitivno izkušnjo. Zaradi njihove izvedbe se je povečalo poznavanje območja z vidika arheoloških ostalin in zagotovila njihova nadzorovana odstranitev v okviru zemeljsko gradbenih del.

Prednosti in pomanjkljivosti izvajanja predhodnih arheoloških raziskav v okviru načrtovanja občinskih prostorskih aktov

V okviru sodelovanja v postopkih priprave občinskih prostorskih aktov in spremljanja izvedb predhodnih arheoloških raziskav v okviru le-teh, je bilo mogoče zaznati tako prednosti kot tudi pomanjkljivosti.

Dokazano in potrjeno, da je:

- mogoče z nedestruktivnimi metodami uspešno detektirati in definirati arheološke ostaline,
- mogoče dopolniti in dograditi obstoječo bazo podatkov ter tako doseči višjo stopnjo njene kredibilnosti in uporabnosti,
- varstvo arheološke dediščine na ravni občinskih aktov uspešnejše, če se obstoječe podatke o arheološki dediščini nadgradi s predhodnimi arheološkimi raziskavami že v fazi načrtovanja, saj se lahko z interpretacijo pozitivnih rezultatov vpliva na prostorske rešitve ali vsaj omogoči kontrolirano odstranitev arheoloških ostalin,
- varstvo arheoloških ostalin lahko še uspešnejše, če bi bile predhodne arheološke raziskave vgrajene v postopek prostorskega načrtovanja vseh prostorskih aktov in ne zgolj takrat, ko je zaradi določenih vrst posegov potrebna celovita presoja vplivov na okolje,
- umik drugih posegov iz arheoloških najdišč hkrati omogoča aktivno varstvo in prezentacijo v obliki arheoloških parkov in rezervatov.

Opozoriti je vendar treba tudi na pomanjkljivosti, za katere pa menimo, da jih je z dopolnjevanjem zakonskih in organizacijskih opredelitev še mogoče izboljšati:

- predhodne arheološke raziskave so na območjih, kjer arheološki potencial še ni ocenjen, obvezne le v primerih priprave prostorskih aktov za posege, za katere je

treba izvesti celovito presojo vplivov na okolje (odločitev ni vezana na opredelitev arheološkega potenciala),

- predhodne arheološke raziskave se večinoma opravijo na prej izbranim območju predvidenega posega ali rabe in ne služijo vrednotenju ustreznosti večih variant,
- lastništvo zemljišč na območjih predhodnih arheoloških raziskav v fazi priprave dopolnjenega osnutka prostorskega akta večinoma še ne omogoča prostega dostopanja in poseganja v zemeljske plasti, izvedba je odvisna od „dobre volje“ lastnika,
- metodo potrebnih predhodnih arheoloških raziskav opredeli odgovorni arheolog konservator, raziskave lahko opravlja zunanji izvajalec predhodnih arheoloških raziskav, ki je poslovno povezan z investitorjem, izsledke oziroma poročilo mora potrditi spet arheolog konservator, ki pri raziskavah ne sodeluje – verjetno bi bil boljši sistem, ki bi vključil v vsako ekipo za izvedbo predhodnih arheoloških raziskav arheologa iz javne službe za varstvo kulturne dediščine,
- tudi varstvo arheoloških ostalin ni absolutna kategorija ter mora izhajati iz jasno definiranih prioritet varovanja, saj je prostorsko načrtovanje vedno usklajevanje različnih interesov v prostoru oziroma med večimi nosilci urejanja prostora,
- problem zagotavljanja nadzora nad posegi v primerih posegov, ko predhodne arheološke raziskave niso bile opravljene ali so bile opravljene deloma, saj je javna služba kadrovsko podhranjena,
- vzpostavljeno enotno bazo podatkov o opravljenih arheoloških raziskavah, vključno s prostorskim prikazom območij, ki jo za s strani CPA ZVKDS opravljene raziskave vodi CPA, je treba dopolniti tudi s podatki opravljenih predhodnih arheoloških raziskav drugih izvajalcev,
- premalo povezovanja med sektorji, ko bi projekti pridobivanja podatkov enega sektorja v pridobljeni obliki ali rahlo modificirani lahko služili tudi drugim (Lidar snemanja, geološke vrtine, aero snemanja ipd.),
- zagotoviti dovolj sredstev za izvedbo sistemsko načrtovanih predhodnih arheoloških raziskav.

Da bi izvedba predhodnih arheoloških raziskav resnično dosegla svoj namen – vključevanje prepoznavanja arheoloških ostalin in njihovega varstva v čim zgodnejše faze prostorskega načrtovanja – bi bilo smiselno opredeliti kriterije/pragove za določanje območij, kjer je potrebno izvesti presojo vplivov na arheološke ostaline v okviru izvedbe celovite presoje vplivov na okolje, izhajajoč iz

zakonitosti pojavljanja arheoloških ostalin in neodvisno od drugih okoljskih parametrov. Na ta način bi zajeli v zgodnji pregled tudi območja, ki jih Uredba o vrstah posegov v okolje, za katere je treba izvesti presojo vplivov na okolje, zaradi usmerjenosti v osnovne značilnosti posega (raba naravnih virov, nastajanje odpadkov, onesnaževanje, tveganje nastanka nesreč zaradi uporabljene snovi ali tehnologije) ne prepozna. Zaradi zagotavljanja neodvisnosti in metodološke usklajenosti predhodnih arheoloških raziskav bi bilo smiselno njihovo izvedbo poveriti javni službi, seveda ob zagotavljanju zadostne količine sredstev in ustrezne organiziranosti, s katerima bi pravočasno in kompetentno zagotavljali potrebne podatke za celovite presoje vplivov na okolje (v okviru teh na registrirana arheološka najdišča in arheološke ostaline) in pripravo občinskih prostorskih aktov v terminskih okvirih njihove priprave.

Zaključek

Vsaka, torej tudi sedanja generacija lahko skozi prostor spregovori o sami sebi, ga ureja na način, ki odseva njen čas, probleme in sposobnost, da jih rešuje. Poseganje v prostor samo po sebi torej ni negativno, v povezavi z varstvom arheološke dediščine ne tudi zato, ker postavlja pred stroko vedno nove izzive in zahteve po višji strokovni ravni terenske arheologije (Djurić 2003), ki edina zagotavlja, da bodo arheološki viri ustrezno zabeleženi in interpretirani. Vendar je pri tem pomembno, da načrtovanje ohranja vitalne koncepte in se spoštljivo obnaša do kulturne dediščine kot fundamentalne vrednote, do prostora kot skupka človekovih odnosov, konteksta prostora in lokalne drugačnosti v odnosu do preteklosti, preteklih rodov in njihovih prispevkov pri ustvarjanju prostora. Usmerjanje razvoja mora zato izhajati tako iz razvojnih izhodišč, kakor tudi varovalnih vzgibov nekega prostora in predmeta samega varstva (Mlakar 2009). Preventivna arheologija nosi pri tem veliko težo in odgovornost, saj je prav arheološka dediščina tista, ki priča o večjem delu preteklosti človeka in z rekonstrukcijo preteklih dogajanj ter njeno interpretacijo pomaga razumeti sedanjost.

Literatura in viri

- BARKER, Ph. 1998, *Tehnike arheološkega izkopavanja*. - Ljubljana.
- DJURIĆ, B. 2003, Terra gentis humanae memoria, Varovanje arheološke dediščine in projekt izgradnje avtocest. – V: D. Prešeren (ur.). *Zemlja pod vašimi nogami: Arheologija na avtocestah Slovenije: vodnik po najdiščih, Dnevi evropske kulturne dediščine*, Ljubljana, 7–24.
- Ministrstvo za kulturo 2009a, Smernice za načrtovanje Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru, št. 35012-12/2009/6, 22.5.2009.
- Ministrstvo za kulturo 2009b, Dopolnilne smernice za načrtovanje Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru, št. 35012-12/2009/13, 31.7.2009.
- Ministrstvo za kulturo 2009c, Smernice za načrtovanje Občinskega prostorskega načrta Občine Ormož št. 3501-3/2009/3, 4.4.2009.
- Ministrstvo za kulturo 2009č, Dopolnilne smernice za načrtovanje Občinskega prostorskega načrta Občine Ormož št. 3501-3/2009/7, 13. 8. 2009.
- Ministrstvo za kulturo 2010a, Dopolnilne smernice za načrtovanje Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru, št. 35012-12/2009/21, 18.2.2010.
- Ministrstvo za kulturo 2010b, Druge dopolnilne smernice za načrtovanje Občinskega podrobnega prostorskega načrta za območje Puchove poslovne cone v Ljutomeru, št. 35012-12/2009/23, 6.9.2010.

Ministrstvo za kulturo 2010c, Dopolnilne smernice za načrtovanje Občinskega prostorskega načrta Občine Ormož št. 3501-3/2009/19, 27.10.2010.

MLAKAR, A. 2009, Negotovost v prostorsko načrtovalnih postopkih. – *Urbani izziv* 20.2, 22–35.

PJP d.o.o. 2010, *Poročilo o arheološkem vrednotenju na lokaciji OPPN Puchove poslovne cone v Ljutomeru*. Slovenska Bistrica.

Vizura Vitez d.o.o. 2009, OPPN Puchova poslovna cona, št. projekta 16/2008, Ureditvena situacija.

ZVKDS CPA 2009, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Center za preventivno arheologijo, *Poročilo o izvedenih predhodnih arheoloških raziskavah na območju OPPN Puchova obrtna cona v Ljutomeru št. 07-363/2009//AM-2158/09-EL-2009-245*. Ptuj, december 2009 – januar 2010.

Spletni viri

Splet 1 / Web 1:

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200816&stevilka=485>

Splet 2 / Web 2:

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200733&stevilka=1761>

Splet 3 / Web 3:

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r05/predpis_ZAKO1545.html

Splet 4 / Web 4:

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_ZAKO3490.html

Splet 5 / Web 5:

<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlimpid=199921>

Splet 6 / Web 6:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1985L0337:20090625:SL:PDF>

Splet 7 / Web 7:

<http://ec.europa.eu/environment/eia/full-legal-text/9711.htm>

Splet 8 / Web 8:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:15:06:32001L0042:SL:PDF>

Splet 9 / Web 9:

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_URED4170.html